

સૌરાષ્ટ્ર આસપાસ

વિકાસ સાથે સ્વાસ્થ્યની ચિંતા

આર્થિક સર્વે સામાન્ય રીતે બજેટના એક દિવસ પહેલાં રજૂ થતો રહ્યો છે. પરંતુ આ વખતે તે ત્રણ દિવસ પહેલાં આવ્યો છે. સમય કસતાં પહેલો આ સર્વે માત્ર આંકડાઓ માટે નહીં, પરંતુ તેના અભિગમ માટે પણ ચર્ચામાં છે. પહેલી વાર એવું લાગ્યું છે કે સરકાર અર્થતંત્રની સાથે સામાજિક સ્વાસ્થ્યને પણ ગંભીરતાથી જોવાની કોશિશ કરી રહી છે. દેશની વૃદ્ધિ કેટલી છે તે જોવાનું મહત્વનું છે, તેટલું જ મહત્વનું છે કે નાગરિકો કેટલા સ્વસ્થ છે. આર્થિક સર્વેના ૨૦૨૫-૨૬માં દેશના શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય પર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. ખાસ કરીને જંક ફૂડના વધતા વપરાશને લઈને ચિંતા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. વધારે ચરબી, મીઠું અને ખાંડ ધરાવતા ખોરાક લોકોના જીવનમાં સામાન્ય બની ગયા છે. શહેરોમાં તો જ નહીં, ગામડાઓમાં પણ પેકેટવાળા ખોરાક ઝડપથી પહોંચ્યા છે. આ ખોરાક તાત્કાલિક સુખ આપે છે, પરંતુ લાંબા ગાળે રોગો આપે છે. સર્વેમાં સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે સવારે છ વાગ્યાથી રાત્રે અગિયાર વાગ્યા સુધી જંક ફૂડની ખહેરાતો પર પ્રતિબંધ હોવો જોઈએ. આ સૂચન સામાન્ય નથી. કારણ કે જાહેરાતો લોકોના મન પર સીધી અસર કરે છે. ખાસ કરીને બાળકો અને યુવાનો તેના સહેલાં શિકાર બને છે. રંગીન જાહેરાતો અને આકર્ષક ઓફરો ખોરાકને ફેશન બનાવી દે છે. પરિણામે ખાવાની આદતો બગડે છે. સર્વેમાં શિશુઓ અને નાના બાળકો માટે દૂધ અને પીણાના માર્કેટિંગ પર કડક નિયંત્રણની પણ માંગ છે. બાળકો માટે શુભોચન છે અને શું નહીં, તે નક્કી કરવાનું કામ માત્ર બજાર પર છોડવું યોગ્ય નથી. બાળકોનો સ્વાસ્થ્ય દેશના ભવિષ્ય સાથે જોડાયેલો છે. જો આજનું બાળપણ અસ્વસ્થ રહેશે તો આવતીકાલનું શ્રમબળ પણ નબળું રહેશે. બાળકોમાં વધતી સ્થૂળતા આ સર્વેની મોટી ચિંતા છે. વર્ષ ૨૦૨૦માં દેશમાં ૩૩ મિલિયન બાળકો મેટરલી હતા. આ આંકડો ચોંકાવનારો છે. વધુ ચિંતાજનક વાત એ છે કે ૨૦૩૫ સુધીમાં આ સંખ્યા ૮૩ મિલિયન સુધી પહોંચે તેવી શક્યતા દર્શાવવામાં આવી છે. આ માત્ર સ્વાસ્થ્યની સમસ્યા નથી. આ એક આર્થિક સમસ્યા પણ છે. કારણ કે અસ્વસ્થ જનતા પર આરોગ્ય ખર્ચ વધે છે અને ઉત્પાદનક્ષમતા ઘટે છે. વિશ્વના અન્ય દેશોના ઉદાહરણો પણ ધ્યાન ખેંચે છે. બ્રિટને બાળકોમાં સ્થૂળતા ઘટાડવા માટે રાત્રે નવ વાગ્યા પહેલાં ટીવી અને ઓનલાઇન મીડિયામાં જંક ફૂડની જાહેરાતો પર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. ભારત પણ આ દિશામાં વિચાર કરે છે, તે સંસ્કારાત્મક સંકેત છે. કેન્દ્ર સરકાર નવી ફ્રન્ટ ઓફ પેક વ્યુટ્રિશન લેબલિંગ નીતિ લાવવાની ઠેચાઈમાં છે. ખોરાકના પેકેટ પર સ્ટાર રેટિંગ આપવાની વાત છે. જેથી ગ્રાહક સરળતાથી સમજી શકે કે કયો ખોરાક કેટલો આરોગ્યદાયક છે. આ બંધનો વચ્ચે આર્થિક દ્રષ્ટિએ સર્વે આશાવાદી ચિત્ર પણ આપે છે. નાણામંત્રી નિર્મલા સીતારમણે સ્વૂ કસ્ટેલા સર્વે મુખ્ય ૨૦૨૬-૨૭માં જૂં વૃદ્ધિ દર ૬.૮ થી ૭.૨ ટકા રહેવાની ઘાટણા છે. ગયા વર્ષના ૬.૫ ટકા કરતાં આ વધારે છે. ચાલુ નાણાકીય વર્ષ માટે વૃદ્ધિ ૭.૪ ટકા રહેવાનો અંદાજ છે. આ બંધને છે કે વૈશ્વિક અનિક્ષિતતાઓ છતાં ભારતીય અર્થતંત્ર મજબૂત રહી રહ્યું છે. કુશળતા અને રોજગારના આંકડાઓ પણ સહત આપે છે. ડિસેમ્બર ૨૦૨૫ સુધીમાં કુશળતા ઘટીને ૭.૯ ટકા થયો છે. વર્ષ ૨૦૨૩માં તે ૬.૭ ટકા હતો. બેરોજગારી દરમાં પણ ઘટાડો થયો છે. મે ૨૦૨૫માં તે ૫.૪ ટકા હતો, જે ઘટીને ૪.૮ ટકા થયો છે. આ આંકડાઓ સામાન્ય લોકોના જીવનમાં થોડી સ્થિરતા લાવે છે. બાહ્ય મોરચે પણ આશાની વાત છે. આ વર્ષે અમેરિકા સાથે વેપાર કરાર થવાની શક્યતા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. જો આ કરાર પૂર્ણ થાય તો ભારત માટે નિકાસ અને રોકાણની નવી તકો ખુલશે. સાથે સાથે વૈશ્વિક વેપારમાં રહેલી અનિક્ષિતતા પણ ઓછી થશે. આર્થિક સર્વેનો સૌથી મહત્વનો સંદેશ એ છે કે વિકાસ અને સ્વાસ્થ્ય એકબીજાથી અલગ નથી.

દેદીપ્યમાન દિવ્યતા દર્શાવતું રૂવાપરી ધામ

ક્રાઈડે કોરો સ્કોર

અંતરની આસ્થાનો આવિર્ભાવ પ્રગટાવતુ રૂવાપરી મંદિર સંધ્યા સમયે એની ઓજસ્વી આભાને લીધે જાજવલ્યમાન અને દર્શનીય બની રહે છે. ઈતિહાસના ઓવારણોથી અમીરિષ્ટ દર્શાવતું, ભક્તિભાવનું આ કેન્દ્રબિંદુ તેના આસપાસ રંગોના અંતર્નાદ દ્વારા આપણા મસ્તક સાથે મનને પણ માતાજીના ચરણોમાં નમવા પ્રેરે છે. ભાવનગરને અડીને આવેલા રૂવા ગામના પ્રતિનિધિરૂપ આ ધાર્મિક સ્થળ ભાવેણવાસીઓની પ્રાચીનતમ શ્રદ્ધા અને સંવેદનાનું સાક્ષી બની રહે છે.

પ્રાકૃતિક કૃષિનું હૃદય - દેશી ગાય: જેના વિના પ્રાકૃતિક ખેતીની કલ્પના અધૂરી

એટલે કે ગાય વિશ્વની માતા છે, તેની ઉપમા કોઈને પણ આપી શકાતી નથી; દેશી ગાય માત્ર એક પશુ નથી, પરંતુ કૃષિ સ્વાવલંબન, પર્યાવરણ સંરક્ષણ અને સ્વસ્થ સમાજ તરફ દોરી જતી શક્તિ છે. ભારત કૃષિપ્રધાન દેશ છે અને અહીં કૃષિ માત્ર વ્યવસાય નથી, પરંતુ જીવનપદ્ધતિ છે. આ પરંપરાગત કૃષિ પ્રણાલીમાં દેશી ગાયનું સ્થાન અતિ વિશિષ્ટ અને પવિત્ર માનવામાં આવ્યું છે. વૈદિક સાહિત્યથી લઈને આજની પ્રાકૃતિક કૃષિ સુધી ગાયને માત્ર દૂધ આપનાર પ્રાણી તરીકે નહીં, પરંતુ સંપૂર્ણ કૃષિ વ્યવસ્થાનું કેન્દ્રબિંદુ માનવામાં આવે છે. મહાભારતમાં અનુશાસન પર્વમાં ગાયના સદગુણો અને ઉપયોગીતા વિષે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે, ગાય પોતાના દૂધ, દહીં, અને ઘી વડે પ્રજાનું પાલન-પોષણ કરે છે. એનો પુત્ર એટલે કે બળદ કૃષિનું કામ કરે છે, ભાર ઉઠાવે છે અને પોતાના શ્રમથી અનાજ, બીજ ઉત્પન્ન કરે છે. એનાથી જ યજ્ઞ સંપન્ન થાય છે. ગાય અમૃત કળશ છે અને સમગ્ર વિશ્વ એની આગળ નતમસ્તક છે. ઋગ્વેદમાં કહ્યું છે કે, એટલે કે ગાય વિશ્વની માતા છે. યજુર્વેદમાં કહ્યું છે કે: એટલે કે ગાયની ઉપમા કોઈને પણ આપી શકાતી નથી. ભારતીય પરંપરામાં ગાયને 'ગોમાતા' કહેવામાં આવી છે. ઋગ્વેદ અને અન્ય ગ્રંથોમાં ગાયને સમૃદ્ધિ, આરોગ્ય અને કલ્યાણનું પ્રતીક માનવામાં આવે છે. આ ભાવના માત્ર ધાર્મિક નથી - તે ટકાઉ જીવનશૈલી અને કુદરત સાથે સહઅસ્તિત્વનો સંદેશ આપે છે.

વિદેશી સંસ્કૃતિ જાતની ગાયો મુખ્યત્વે વધુ દૂધ ઉત્પાદન માટે વિકસાવવામાં આવી છે, જ્યારે ભારતીય દેશી ગાયો સ્થાનિક પર્યાવરણ, હવામાન અને ખેતી પદ્ધતિઓ સાથે સ્વાભાવિક રીતે સુસંગત છે. દેશી ગાયનું મહત્વ દૂધથી પણ વધારે તેનાં છાણ (ગોબર), ગોમૂત્ર, દહીં અને ઘી માં સમાયેલું છે, જે પ્રાકૃતિક કૃષિનો મૂળ આધારસ્તંભ છે. દેશી ગાયના છાણ (ગોબર)માં અગણિત લાભદાયી સૂક્ષ્મજીવો હોય છે, તે જમીનમાં જૈવિક કાર્બન વધારવામાં મદદ કરે છે. માટીની રચના, ભેજ જાળવવાની ક્ષમતા અને ઉપજાઉ શક્તિ સુધારે છે. જ્યારે ગોમૂત્ર કુદરતી જીવાણુનાશક તરીકે કામ કરે છે, પાકમાં રોગપ્રતિકારક શક્તિ વધારવામાં ઉપયોગી છે. દેશી ગાય વગર પ્રાકૃતિક ખેતીની કલ્પના અધૂરી છે. દેશી ગાયનાં છાણ (ગોબર), ગોમૂત્ર, ગોળ અને ઘાણના લોટથી બનતું જીવામૃત જમીનમાં કરોડો સૂક્ષ્મજીવોની વૃદ્ધિ કરે છે. આ સૂક્ષ્મજીવો જમીનને જીવંત બનાવે છે અને છોડને જરૂરી પોષકતત્ત્વ પ્રાકૃતિક રીતે ઉપલબ્ધ કરાવે છે. બીજા વાવતાં પહેલાં તેને દેશી ગાય આધારિત દ્રાવણથી શુદ્ધ કરવામાં આવે છે, જેથી ફૂગ અને રોગોથી રક્ષણ મળે છે. દેશી ગાયનાં ગોમૂત્ર અને ઔષધીય છોડમાંથી બનેલા દ્રાવણો જીવાનિયંત્રણ, ફૂગજન્ય રોગોથી રક્ષણ માટે અસરકારક માનવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિઓથી રાસાયણિક જંતુનાશકોની જરૂરિયાત ઓછી થાય છે. જે જમીન, પાણી અને માનવ સ્વાસ્થ્ય માટે લાભદાયી છે.

ઓસ્ટ્રેલિયા અને ન્યૂઝિલેન્ડના વૈજ્ઞાનિકોએ લાંબા સમય સુધી સંશોધન કરીને જણાવ્યું છે કે ભોલ્ટન ફિઝિયન ગાયના દૂધને નામ એ-૧ આપ્યું તેમજ ભારતીય પ્રજાતિની દેશી ગાયના દૂધને એ-૨ નામ આપ્યું. વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણ બાદ એ-૧ દૂધ સ્વાસ્થ્ય તેમજ માનવ શરીર માટે હાનિકારક જણાયું, જ્યારે એ-૨ દૂધને માનવ શરીરમાં રોગ પ્રતિકારક શક્તિ વધારનાર તથા સ્વાસ્થ્યવર્ધક માનવામાં આવ્યું છે. આમ ભારતીય પ્રજાતિની બધી દેશી ગાયોનું દૂધ, છાણ અને ગોમૂત્ર અમૃત સમાન છે. આજના સમયમાં જમીનની ફળદ્રુપતા ઘટતી જાય છે, પાણી પ્રદૂષિત થાય છે અને ખેડૂતોનો ખેતી ખર્ચ વધે છે ત્યારે આવી પરિસ્થિતિમાં દેશી ગાય આધારિત પ્રાકૃતિક કૃષિ

ખર્ચ ઘટાડે છે, જમીનને ઉપજાઉ બનાવે છે, જે રી અવશેષરહિત ખોરાક આપે છે. આ રીતે દેશી ગાય માત્ર એક પશુ નથી, પરંતુ કૃષિ સ્વાવલંબન, પર્યાવરણ સંરક્ષણ અને સ્વસ્થ સમાજ તરફ દોરી જતી શક્તિ છે. પ્રાકૃતિક કૃષિ એ માત્ર ટેકનિક નથી, તે વિચારધારા છે - અને આ વિચારધારાના કેન્દ્રમાં દેશી ગાય છે. તેના છાણ (ગોબર), ગોમૂત્રથી જમીન, પાક, પર્યાવરણ અને માનવ જીવન વચ્ચેનું સંતુલન જળવાઈ રહે છે. દેશી ગાય એટલે જીવંત ખાતર કેન્દ્રી, કુદરતી ઔષધાલય અને ટકાઉ ખેતીનું હૃદય છે. આલેખન: રેસુંગ ચૌહાણ, નાયબ માહિતી નિયામક, ભાવનગર

બિનઉપયોગી ગણાતા નંદી પાવર ઉર્જાના સર્જક પણ બને છે

એક સમય એવો હતો જ્યારે ભારતીય ખેતીની ઓળખ જ નંદી એટલે કે બળદ સાથે જોડાયેલી હતી. ખેતર ખેડવાનું કામ હોય, ફૂવામાંથી પાણી કાઢવાનું

આશ્રયસ્થાનોની અછત લાંબા સમયથી અનુભવી શકાય તેવી હતી. આવા સમયમાં કચ્છના અંજારમાં ઉભી થયેલી ગોવર્ધન નંદીશાળા એક આશાની કિરણ બની

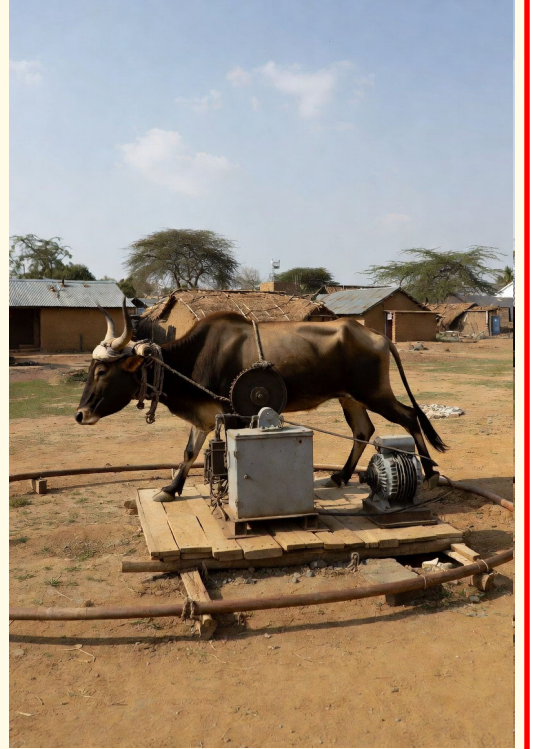
ટ્રેક્ટર આપતા હવે હળ અને બળદનો જમાનો ધીમે ધીમે અસ્ત થઈ રહ્યો છે. બળદને ગાડામાં જોડવામાં આપતા તે ગાડાની જગ્યાએ ઇલેક્ટ્રિક વાહન આવી ગયા. એક સમયે ફૂવામાંથી પાણી કાઢવા માટે બળદનો ઉપયોગ થતો હવે વર્ટિકલ ટર્નાઇન પંપ આવી ગયા. આમ બળદનો ઉપયોગ નહિવત થઈ જતા બળદ બિચારા બની ગયા પરંતુ ભાવનગરની સંશોધન સંસ્થા સેન્ટ્રલ સોલ્ટ એન્ડ મરીન કેમિકલ્સ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા બુલ પાવર નો ઉપયોગ કરીને પાવર જનરેટ કરવાના સફળ પ્રયોગો કર્યા છે. આગામી સમયમાં બળદ હોય બિચારા નહીં રહે જોકે હાલ ગોશાળા ની જેમ નંદીશાળાઓ પણ શરૂ થઈ ચૂકી છે!!

સજીવ તરીકે માન આપવામાં આવે છે. ગરમી હોય કે ઠંડી, વરસાદ હોય કે ઉનાળો, બારેય મહિના તેમની સુખાકારીનું ધ્યાન રાખવામાં આવે છે. આ નંદીશાળા એ સાબિત કરે છે કે માનવ સંવેદના અને સેવાભાવથી કોઈપણ કાર્ય અસાધારણ બની શકે છે. કચ્છની ધરા દાન અને પુણ્ય માટે જાણીતી છે. અહીંના સેવાભાવી લોકો નંદીશાળામાં સેવા કરીને પુણ્યનું સદકાર્ય કરે છે. કોઈ ચારો આપે છે, કોઈ દવાઓ માટે સહાય કરે છે તો કોઈ પોતાનો સમય આપી નંદીઓની

ગઈ છે. અનેક અકસ્માતો અને જાનહાનિના બનાવો તેનું દુ:ખદ ઉદાહરણ છે. આવી સ્થિતિમાં ગોશાળા અને નંદીશાળા જેવી સંસ્થાઓ સુરક્ષા અને સંરક્ષણ માટે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બની રહી છે. જ્યાં પશુઓને આશ્રય મળે છે ત્યાં સમાજને પણ રાહત મળે છે. ગોવર્ધન નંદીશાળા માત્ર બળદોને બચાવવાનો પ્રયાસ નથી, પરંતુ માનવીય મૂલ્યોને જીવંત રાખવાનો પ્રયાસ છે. ટેકનોલોજીના યુગમાં જ્યારે ઉપયોગિતાના આધાર પર સંબંધો નક્કી થાય છે, ત્યારે આ નંદીશાળા આપણને યાદ અપાવે છે કે સેવા, કરુણા અને કૃતજ્ઞતા પણ જીવનના મહત્વના આધારસ્તંભ છે. જે પશુએ પેઢીઓ સુધી ખેડૂતના ખેતરો ખેંચે તે શનું પેટ ભર્યું, તેને આજે સન્માનજનક જીવન આપવું એ સમાજની જવાબદારી છે. અશક્ત ગાયો અને આપલાઓ ભલે નકામા ગણાતા હોય પરંતુ તે ઉપયોગી છાણ અને ગોમૂત્ર આપે છે જેની મદદથી બાયોગેસનું ઉત્પાદન થઈ શકે છે આ ગેસ ને કોંગ્રેસ કરીને બાટલામાં ભરીને રાંધણ ગેસની જેમ પણ ઉપયોગ થઈ શકે છે હવે ગુજરાતમાં પણ બને છે. બાકી જે છાણ વધે તેના છાણા બનાવીને ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ઊર્જા સમસ્યા નો અંત આવે અને છાણાનો જમાનો નથી કારણ કે તેનાથી ધુમાડો થાય છે આ માટે આધુનિક ચૂલા એવા બન્યા છે કે જેના કારણે ધુમાડાથી ગામડાની બહેનોની આંખો ખરાબ થતી નથી આ ઉપરાંત આ છાણમાંથી એવા કેક બનાવવામાં આવ્યા છે જેમાં ધુમાડો થાય નહીં અને રસોઈ માટે પૂરતી ઊર્જા મળે આ માટે પણ સંશોધનો થઈ ચૂક્યા છે મતલબ કે જેને નકામા પણ શું ગણવામાં આવે છે તે હવે નકામા નથી રહ્યા તે પણ ઉર્જાના ઉત્પાદક બની શકે છે. હવે કચ્છની વાત

કરીએ અંજારની નંદીશાળા એ દિશામાં એક પ્રેરક ઉદાહરણ છે. ભવિષ્યમાં જો આવા પ્રયાસો અન્ય વિસ્તારોમાં પણ થાય અને બળદની શક્તિનો નવીન રીતે ઉપયોગ થાય, તો નંદી ફરી

એકવાર સમાજ માટે આશીર્વાદરૂપ બની શકે છે. નંદીથી નંદનવન સુધીની આ સફર માત્ર બળદોની નથી, પરંતુ માનવ સંવેદનાની પણ છે, જે આપણને વધુ માનવતાવાદી સમાજ તરફ લઈ જાય છે.